

NOFILOLOGIK TA'LIM YO'NALISHLARIDA BADIY ADABIYOT O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI: MUHAMMAD YUSUF IJODI MISOLIDA

Raximbayev Jo'rabek Sobirovich

Urganch RANCH texnologiya universiteti

“Pedagogika va aniq fanlar” kafedrası o'qituvchisi

E-mail: raximbayevjorabek@96gmail.com

(+998) 97-737-07-96

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22888208>

Annotatsiya: Mazkur tezisda nofilologik ta'lim yo'nalishlarida badiiy adabiyotni o'qitishning o'ziga xos pedagogik va metodik xususiyatlari Muhammad Yusuf ijodi misolida tahlil qilinadi. Nofilolog talabalar uchun badiiy adabiyotni o'qitishda integrativlik, qisqalik va interfaollik tamoyillarining ahamiyati yoritiladi. Muhammad Yusuf she'riyatining sodda va ravon tili, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ifodalashi, talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, mustaqil fikrlashi, nutq madaniyati va obrazli tafakkurini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ochib beriladi. Shuningdek, nofilologik yo'nalishlarda adabiyot o'qitish jarayonidagi muammolar hamda ularni bartaraf etishda kasbga yo'naltirilgan topshiriqlar, interfaol metodlar va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: nofilologik ta'lim, badiiy adabiyot, Muhammad Yusuf, she'riyat, adabiyot o'qitish metodikasi, integrativlik, interfaollik, mustaqil fikrlash, nutq madaniyati, ma'naviy tarbiya, kasbga yo'naltirilgan ta'lim

Аннотация: В тезисе анализируются особенности преподавания художественной литературы в нефилологических направлениях образования на примере творчества Мухаммада Юсуфа. Раскрывается значение принципов интегративности, краткости и интерактивности при преподавании художественной литературы студентам нефилологических

специальностей. Рассматриваются возможности поэзии Мухаммада Юсуфа, отличающейся простотой и выразительностью языка, отражением национальных и общечеловеческих ценностей, в духовно-нравственном воспитании студентов, развитии самостоятельного мышления, речевой культуры и образного восприятия. Также рассматриваются проблемы преподавания литературы в нефилологических направлениях и возможности их преодоления посредством профессионально ориентированных заданий, интерактивных методов и современных информационных технологий.

Ключевые слова: нефилологическое образование, художественная литература, Мухаммад Юсуф, поэзия, методика преподавания литературы, интегративность, интерактивность, самостоятельное мышление, речевая культура, духовное воспитание, профессионально ориентированное обучение

Abstract: This thesis analyzes the specific pedagogical and methodological features of teaching literature in non-philological educational programs, using the works of Muhammad Yusuf as an example. It highlights the importance of the principles of integration, conciseness, and interactivity in teaching literary works to students of non-philological specialties. The study explores the potential of Muhammad Yusuf's poetry, characterized by its simple and expressive language and its reflection of national and universal human values, for students' spiritual and moral development, independent thinking, speech culture, and figurative perception. The thesis also examines the challenges of teaching literature in non-philological programs and considers the possibilities of addressing them through professionally oriented tasks, interactive methods, and modern information technologies.

Keywords: non-philological education, literature, Muhammad Yusuf, poetry, literature teaching methodology, integration, interactivity, independent thinking, speech culture, spiritual education, professionally oriented learning

Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, yosh avlodni ma'naviy barkamol, vatanparvar va estetik didi yuksak shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan vazifalardan

biri hisoblanadi. Ushbu vazifani amalga oshirishda badiiy adabiyot, xususan, milliy she'riyatimizning yetakchi namoyandalaridan biri Muhammad Yusuf ijodi muhim tarbiyaviy-ma'rifiy ahamiyat kasb etadi. Biroq oliy ta'lim tizimida badiiy adabiyotni o'qitish, an'anaga ko'ra, asosan filologik yo'nalish talabalari doirasida chuqur o'rganiladi, nofilologik (texnika, tibbiyot, iqtisodiyot, qishloq xo'jaligi, pedagogika-psixologiyaning nofilolog tarmoqlari va boshqa) yo'nalishlarda esa bu jarayon ko'pincha yuzaki, umumiy tanishtiruv xarakterida olib boriladi.

Mazkur tezisning dolzarbligi shundan iboratki, kelajakda muhandis, shifokor, iqtisodchi yoki agrar soha mutaxassisi bo'lib yetishadigan talabalar ham ma'naviy jihatdan barkamol, milliy qadriyatlarni chuqur anglagan, nutq madaniyati yuksak shaxslar bo'lishlari zarur. Muhammad Yusuf she'riyati o'zining soddaligi, samimiyati, umuminsoniy va milliy g'oyalarni uyg'un tarzda ifodalashi bilan aynan nofilolog talabalar ongi va qalbiga ta'sir etishning qulay vositasi bo'la oladi. Shu bois uning ijodini nofilologik ta'lim yo'nalishlarida o'qitishning o'ziga xos metodik va pedagogik xususiyatlarini ilmiy asoslash muhim amaliy ahamiyatga ega.

Tezisning maqsadi — nofilologik yo'nalish talabalarining bilim saviyasi, qiziqishlari va vaqt imkoniyatlarini hisobga olgan holda, Muhammad Yusuf she'riyatini o'qitishning samarali metodik yondashuvlarini ishlab chiqish va asoslashdan iborat.

Mavzuning o'rganilganlik darajasiga to'xtaladigan bo'lsak, oxirgi yillarda oliy ta'lim tizimida badiiy adabiyotni o'qitish metodikasiga bag'ishlangan bir qator ilmiy-metodik ishlar yaratilgan bo'lsa-da, ularning aksariyati filolog talabalar auditoriyasiga mo'ljallangan. Nofilolog talabalar uchun she'riyatni, xususan, Muhammad Yusuf kabi zamonaviy shoirlar ijodini o'qitishning o'ziga xos metodikasi masalasi hanuzgacha alohida ilmiy tadqiqot predmeti sifatida yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Ushbu bo'shliqni to'ldirish mazkur tezisning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Nofilologik yo'nalish talabalariga adabiyot o'qitishning nazariy-pedagogik asoslari

Nofilologik yo'nalishlarda o'qiydigan talabalar uchun badiiy adabiyot, odatda, “Ona tili va adabiyoti” yoxud “Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari” kabi umumkasbiy fanlar tarkibida cheklangan soatlarda o'tiladi. Bu talabalar filolog talabalardan farqli o'laroq, matnni adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan chuqur tahlil qilish ko'nikmasiga emas, balki asarning umumiy g'oyaviy-mazmuniy mohiyatini his qilish, undan hayotiy xulosa chiqarish qobiliyatiga ko'proq muhtoj bo'ladi. Demak, o'qitish metodikasi ham shunga mos ravishda qurilishi lozim: nazariy adabiyotshunoslik atamaları bilan ortiqcha yuklamasdan, asarning hissiy-emotsional va tarbiyaviy tomonlariga urg'u berish maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik nuqtai nazardan, nofilolog talabalarga she'riyatni o'rgatishda uchta asosiy tamoyilga tayanish zarur: birinchidan, integrativlik tamoyili — she'riy matnni talabani bo'lajak kasbi, hayotiy tajribasi bilan bog'lash; ikkinchidan, qisqalik va ixchamlik tamoyili — dars vaqti chegaralanganligi sababli, keng qamrovli tahlildan ko'ra, bir yoki ikkita she'r ustida chuqur, ammo tez natija beruvchi ishlash; uchinchidan, interfaollik tamoyili — talabani passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiruvchi metodlardan foydalanish.

Muhammad Yusuf ijodi mazkur tamoyillarni amalga oshirish uchun boy imkoniyat beradi, chunki uning she'rlari tili sodda, obrazlari aniq va tushunarli, mavzulari esa har qanday kasb egasi uchun ham yaqin — Vatan, ona, muhabbat, insof, or-nomus kabi umuminsoniy tushunchalar atrofida uyushgan.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, nofilolog talabalarga adabiyot o'qitishda didaktik tamoyillar bilan bir qatorda, yosh psixologiyasi xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. 18–22 yosh oralig'idagi talaba shaxsiy dunyoqarashi shakllanayotgan, hayotiy qadriyatlarni tanlash jarayonida bo'lgan davrni boshdan kechiradi. Aynan shu davrda badiiy so'zning, xususan, teran falsafiy mazmunga ega she'riy asarning ta'sir kuchi beqiyos darajada yuqori bo'ladi. Shu boisdan, o'qituvchi she'rni

shunchaki bayon qilib o'tishdan ko'ra, uni talabaning shaxsiy hayotiy tajribasi, kelajakka oid orzu-umidlari bilan bog'lab tahlil qilishga e'tibor qaratishi lozim.

Bundan tashqari, zamonaviy pedagogika fanida "kompetensiyaviy yondashuv" tushunchasi keng qo'llanilmoqda. Ushbu yondashuvga ko'ra, talabada shakllantirilishi kerak bo'lgan asosiy kompetensiyalar qatoriga nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy-madaniy va kommunikativ kompetensiyalar ham kiradi. Badiiy adabiyotni, jumladan, Muhammad Yusuf she'riyatini o'rganish orqali talabada mustaqil fikrlash, matnni tahlil qilish, o'z pozitsiyasini asoslab bera olish kabi ko'nikmalar shakllanadi, bu esa uning bo'lajak kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhammad Yusuf ijodini nofilolog talabalarga tanishtirishning pedagogik ahamiyati

Muhammad Yusuf she'riyatining nofilolog talabalar tarbiyasidagi ahamiyati, avvalo, uning tilining ravonligi va his-tuyg'ularning samimiyligida namoyon bo'ladi. Murakkab adabiy-nazariy tahlil talab qilmaydigan, ammo chuqur falsafiy mazmunga ega bo'lgan bunday asarlar texnika yoki tabiiy fanlar yo'nalishida ta'lim olayotgan talaba uchun ham tushunarli va ta'sirchan bo'ladi.

Bundan tashqari, shoir ijodidagi Vatanga muhabbat, ona qadri, mehnatga hurmat kabi g'oyalar har qanday sohada faoliyat yurituvchi mutaxassisning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, muhandislik yo'nalishi talabasi uchun "Vatan tuyg'usi" mavzusidagi she'rlar orqali kasbiy mas'uliyat va vatanparvarlik tuyg'ularini uyg'unlashtirish mumkin, tibbiyot yo'nalishi talabasi uchun esa insonparvarlik va mehr-shafqat g'oyalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, Muhammad Yusuf she'riyati nutq madaniyatini oshirish, adabiy tilni to'g'ri va ta'sirchan tarzda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu esa har qanday soha mutaxassisi uchun zarur bo'lgan muloqot madaniyatini yuksaltirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Alohida ta'kidlash joizki, texnika va tabiiy fanlar yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ko'pincha aniq fanlarning qat'iy mantig'i, formula va qonuniyatlari bilan ishlashga o'rganib qolgan bo'ladilar. Bu esa ularning obrazli tafakkuri, hissiy-emotsional idroki yetarlicha rivojlanmasligiga olib kelishi mumkin. Muhammad Yusuf she'riyati, o'zining ravon tili va yorqin obrazlilik bilan, aynan mana shu obrazli tafakkurni rivojlantirish, talabaning ichki dunyosini boyitish, uning nafaqat ratsional, balki emotsional-estetik idrokini ham uyg'otish imkonini beradi.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, muhandislik yoki iqtisodiyot yo'nalishi talabalari bilan o'tkazilgan sinov darslarida Muhammad Yusufning Vatan, mehnat, insonlararo munosabat mavzusidagi she'rlari asosida tashkil etilgan munozaralar talabalarning faolligini sezilarli darajada oshirgan, ular o'z fikr-mulohazalarini erkin bayon eta olish ko'nikmasini namoyon etgan.

O'qitish jarayonidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, nofilologik yo'nalishlarda badiiy adabiyotni o'qitishda bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, fan uchun ajratilgan soatlarning chegaralanganligi tufayli o'qituvchi ko'pincha material bayoniga ustuvorlik berib, muhokama va tahlilga yetarli vaqt ajrata olmaydi. Ikkinchidan, talabalarning adabiyotga bo'lgan qiziqishi turlicha bo'lib, ba'zi guruhlarda motivatsiya darajasi past bo'lishi mumkin. Uchinchidan, ta'lim-metodik qo'llanmalarining aksariyati filolog talabalar uchun mo'ljallangan bo'lib, nofilolog auditoriya ehtiyojini to'liq qondirmaydi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yo'nalishlar taklif etiladi: kasbga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini joriy etish (masalan, she'rdagi g'oyani talabaning bo'lajak kasbiy faoliyati bilan bog'lab yozma ish tayyorlash); qisqa video-audio vositalar, taniqli ijrochilar tomonidan o'qilgan she'r namunalaridan foydalanish orqali qiziqishni oshirish; klaster, insert, "erkin yozuv" kabi interfaol metodlarni qo'llash orqali darsni jonlantirish; nofilolog yo'nalishlar uchun maxsus ishlab chiqilgan qisqa va amaliyotga yo'naltirilgan metodik qo'llanmalar yaratish.

Bunday yondashuv nafaqat talabalarning adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshiradi, balki ularda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o'z fikrini og'zaki hamda yozma ravishda ifodalash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Yana bir muhim jihat — baholash tizimini takomillashtirishdir. Nofilolog talabalarni badiiy asar mazmunini yodlab olish darajasida emas, balki asardan qanday hayotiy-falsafiy xulosa chiqarganliklari, uni o'z kasbiy va shaxsiy hayotiga qanday tatbiq eta olishlari nuqtai nazaridan baholash maqsadga muvofiqdir. Bunday baholash mezonlari talabani passiv yodlashdan faol ijodiy fikrlashga yo'naltiradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ham ushbu jarayonni yanada samarali qilishi mumkin. Masalan, onlayn platformalarda Muhammad Yusuf she'rlari asosida qisqa test-so'rovnomalar, elektron portfolio tizimida talabalarning shaxsiy mulohazalarini to'plash, ijtimoiy tarmoqlarda "kunning misrasi" kabi loyihalarni yuritish talabalarning kundalik hayotida badiiy so'zga bo'lgan qiziqishini uzluksiz saqlab turishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Muhammad Yusuf she'riyati nofilologik ta'lim yo'nalishlarida o'qitiladigan badiiy adabiyot namunalari orasida alohida o'rin tutishi mumkin, chunki uning tili soddaligi, g'oyaviy chuqurligi va umuminsoniy mazmuni har qanday soha talabasi uchun tushunarli va yaqindir. Nofilolog talabalarga adabiyot o'qitishda kasbga yo'naltirilganlik, qisqalik va interfaollik tamoyillariga asoslangan metodikani joriy etish, mazkur fanning tarbiyaviy salohiyatidan to'liq foydalanish imkonini beradi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, badiiy adabiyotni, xususan, Muhammad Yusuf ijodini nofilolog talabalarga o'qitish alohida ilmiy-metodik yondashuvni talab qiladi. Bunday yondashuv talabani kasbiy yo'nalishini, yosh xususiyatlarini va zamonaviy pedagogik texnologiyalar imkoniyatlarini uyg'un tarzda hisobga olishi lozim. Kelgusida ushbu yo'nalishda maxsus metodik qo'llanmalar, elektron o'quv-uslubiy majmualar va kasbga yo'naltirilgan topshiriqlar banki yaratish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" asari va ma'naviyat masalalariga oid nutqlari.
2. Muhammad Yusuf. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
3. Sharafiddinov O. Adabiy jarayon va zamonaviylik. — Toshkent: Fan, 2004.
4. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. — Toshkent: Yozuvchi, 1997.
5. Nazarov B. Oliy ta'limda adabiyot o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.